

Biznes międzynarodowy we Wspólnocie Gospodarczej ASEAN

Wybrane aspekty

pod redakcją Sebastiana Bobowskiego

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2025

Recenzja

Joanna Garlińska-Bielawska

Redakcja wydawnicza

Marcin Grabski

Korekta

Justyna Mroczkowska-Lepka

Skład i łamanie

Małgorzata Myszkowska

Projekt okładki

Beata Dębska

Na okładce wykorzystano zdjęcie z zasobów Adobe Stock

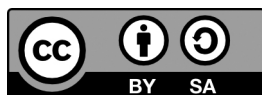
© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

Wrocław 2025

Nota copyright obowiązuje do 31 października 2025. Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie wymaga pisemnej zgody Wydawcy

Od 1 listopada 2025 roku publikacja dostępna na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa-
Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe (CC BY-SA 4.0).

Skrócona treść licencji na <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.pl>

ISBN 978-83-68394-19-1 (dla wersji drukowanej)

ISBN 978-83-68394-20-7 (dla wersji elektronicznej)

DOI: 10.15611/2025.20.7

Cytuj jako: Bobowski, S. (red.). (2025). *Biznes międzynarodowy we Wspólnocie Gospodarczej ASEAN. Wybrane aspekty*. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.

Druk i oprawa: TOTEM

Rozdział 3

Przepływy inwestycyjne i handlowe w krajach Wspólnoty Gospodarczej ASEAN

Julia Majewska

julia.majewska@ue.wroc.pl

ORCID: 0000-0003-3582-2285

DOI: 10.15611/2025.20.7.03

3.1. Wprowadzenie

Wspólnota Gospodarcza ASEAN odgrywa szczególną rolę w handlu międzynarodowym. Jako regionalne ugrupowanie integracyjne jest także atrakcyjną lokalizacją dla bezpośrednich inwestycji zagranicznych. To z kolei znajdowało przez lata przełożenie na wzrost wolumenu handlu towarami oraz usługami z krajami regionu. Niemniej jednak na wartość handlu wpływają turbulentne otoczenie i ryzyka nierozłącznie związane z transakcjami międzynarodowymi. Źródeł znaczenia Wspólnoty Gospodarczej ASEAN na arenie międzynarodowej należy upatrywać w dynamicznym rozwoju gospodarczym i strategicznym położeniu geograficznym. Ponadto kluczowymi stymulantami są transformacja cyfrowa, pogłębianie współpracy z partnerami z regionu oraz spoza niego czy dążenie do zrównoważonego rozwoju. Nie sposób pominąć konsekwencji, jakie wiążą się z napływem inwestycji zagranicznych dla gospodarek przyjmujących.

Celem niniejszego rozdziału jest charakterystyka przepływów inwestycyjnych oraz handlowych w obrębie gospodarek Wspólnoty Gospodarczej ASEAN. Sformułowano trzy pytania badawcze:

1. Jakie są determinanty podejmowania bezpośrednich inwestycji zagranicznych w krajach Wspólnoty Gospodarczej ASEAN?
2. Jak kształtują się wartości bezpośrednich inwestycji zagranicznych w regionie?
3. Kim są główni partnerzy handlowi krajów Wspólnoty Gospodarczej ASEAN?

Metody badawcze, które znalazły zastosowanie w rozdziale, to analiza literatury, analiza danych ilościowych oraz studium przypadku.

3.2. Międzynarodowe przepływy inwestycyjne i handlowe – przegląd literatury

Bezpośrednie inwestycje zagraniczne (BIZ), charakterystyczne dla procesów globalizacji oraz liberalizacji, oddziałują zwykle pozytywnie na gospodarki goszczące i zachodzące w nich procesy rozwojowe, sprzyjając międzynarodowej współpracy. Nie można jednak zapominać o negatywnych konsekwencjach napływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych, wynikających chociażby z trudności w osiągnięciu celów polityki gospodarczej czy niemożności wykorzystania napływającego *know-how* (Moura i Forte, 2009). Problematyczne mogą się także okazać utrata konkurencyjności rodzimych przedsiębiorstw oraz ekspansja korporacji transnarodowych.

W literaturze przedmiotu można znaleźć kilka podstawowych ujęć definicyjnych pojęcia bezpośrednich inwestycji zagranicznych. Światowa Organizacja Handlu definiuje bezpośrednie inwestycje zagraniczne jako sytuację, w której inwestor mający siedzibę w kraju macierzystym nabywa aktywa w kraju przyjmującym z zamiarem zarządzania tymi aktywami (Mahmoodi i Mahmoodi, 2016). Wymiar zarządzania odróżnia bezpośrednio inwestycje zagraniczne od inwestycji portfelowych w zagraniczne akcje, obligacje czy inne instrumenty finansowe. Bezpośrednie inwestycje zagraniczne mogą być również postrzegane głównie jako transfer kontroli w większym stopniu niż kapitału (Krugman, 2000). Zgodnie z definicją Międzynarodowego Funduszu Walutowego są to inwestycje, których nadrzędnym celem jest nabycie przez inwestora udziałów w danym przedsiębiorstwie w gospodarce innej niż inwestora (IMF, 2015). Podobnym ujęciem definicyjnym posługuje się Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju, wskazując znaczenie transgraniczności w inwestycji i procentowego udziału w przedsiębiorstwie (OECD, 2024). Analiza definicji słownikowych ukazuje znaczenie kraju pochodzenia kapitału oraz miejsca dokonania inwestycji. Wspólnym mianownikiem przytoczonego pojęcia jest dokonywanie inwestycji w kraju innym niż kraj macierzysty inwestora. Odnosząc się do klasyfikacji bezpośrednich inwestycji zagranicznych, należy wskazać inwestycje typu *greenfield* i *brownfield* (Górniewicz, 2013). Inwestycje *greenfield* są rozumiane jako inwestycje mające na celu stworzenie przedsiębiorstwa od podstaw, inwestycje typu *brownfield* charakteryzują się zaś przejęciem istniejącego przedsiębiorstwa.

Bezpośrednie inwestycje zagraniczne oraz ich konsekwencje są od dziesięcioleci przedmiotem dyskusji w różnych gremiach i na forach organizacji międzynarodowych. Podnosi się kwestie szans i zagrożeń z tytułu przepływu tych inwestycji dla gospodarek przyjmujących, chociażby w odniesieniu do sfery produktywności, poprawy dostępności kapitału i wiedzy.

Bezpośrednie inwestycje zagraniczne wpłynęły na szybki rozwój azjatyckich gospodarek w latach dziewięćdziesiątych XX wieku (Sasana i Fathoni, 2019). Było to możliwe dzięki postępującej konwergencji rynków wschodzących względem krajów rozwiniętych, stymulowanej transferami wiedzy i technologii. Bezpośrednie inwestycje zagraniczne są przy tym najbardziej odpornym na kryzysy finansowe i ekonomiczne źródłem finansowania (Raeskyesa i Suryandaru, 2020a). Kryzys azjatycki w latach 1997-1998 spowodował jedynie przejściowe spowolnienie w napływie inwestycji do regionu, podobnie jak globalny kryzys finansowy lat 2007-2009.

Analizując znaczenie bezpośrednich inwestycji zagranicznych, warto przytoczyć definicję międzynarodowego handlu jako wymiany kapitału, towarów i usług między terytoriami międzynarodowymi (Grozdanovska i in., 2017). Wiele definicji uwypukla znaczenie towarów i usług w wymianie międzynarodowej wraz z aspektem transgraniczności. Należy więc jeszcze przywołać trzy główne kategorie handlu międzynarodowego: operacje handlu międzynarodowego, alianse strategiczne oraz bezpośrednie inwestycje zagraniczne (Terzea, 2016). W niniejszym rozdziale skupiono się na bezpośrednich inwestycjach zagranicznych.

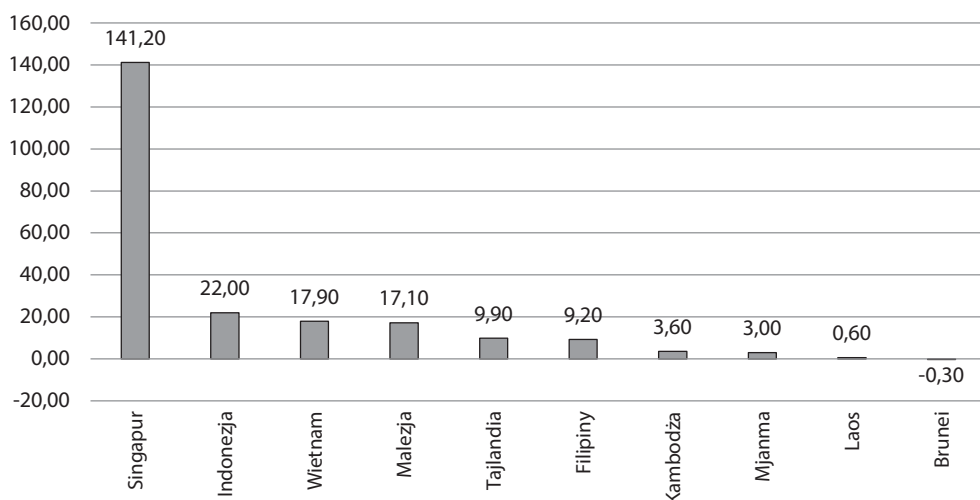
Z punktu widzenia roli międzynarodowego handlu przyjmuje się, że stymuluje on wzrost gospodarczy, jak również zmiany strukturalne w sektorze produkcyjnym (Sun i Heshmati, 2010). Hochaman, Tabakis i Zilberman (2013) dowodzili pozytywnej korelacji między handlem międzynarodowym a rozwojem zaplecza instytucjonalnego i bazy infrastrukturalnej kraju, z kolei Abamu i Pietrzak (2019) – silnych współzależności między napływem bezpośrednich inwestycji zagranicznych a eksportem.

Studiując problematykę handlu międzynarodowego, nie sposób nie wspomnieć o modelu wzrostu gospodarczego opartego na eksporcie (*export-led-growth*, ELG), tak silnie rozpowszechnionym w grupie państw azjatyckich. Model ten jest rozumiany jako strategia rozwoju, której celem jest symulowanie wzrostu gospodarczego przez wzrost sprzedaży zagranicznej towarów i usług. Istota modelu odnosi się do kluczowej roli handlu we wzroście gospodarczym. Powszechnie uznaje się jego pozytywny wpływ na dynamikę przepływów wiedzy, rozwój technologii, a także osiąganie efektu skali przez poszczególne gospodarki narodowe (Bobowski i Drelich-Skulska, 2024). Omawiany model sprzyja ponadto utrzymaniu równowagi bilansu płatniczego i niwelowaniu presji inflacyjnej.

3.3. Przepływy inwestycyjne w krajach Wspólnoty Gospodarczej ASEAN

Analiza danych zastanych związanych z inwestycjami zagranicznymi w krajach Wspólnoty Gospodarczej ASEAN dowiodła systematycznego wzrostu takich inwestycji. Jednocześnie są dostrzegalne duże dysproporcje w grupie państw regionu pod wzglę-

dem wartości napływających bezpośrednich inwestycji zagranicznych w ostatnim okresie. Na rysunku 3.1 przedstawiono wartości napływu takich inwestycji do dziesięciu gospodarek Azji Południowo-Wschodniej.

Rysunek 3.1. Wartość napływających bezpośrednich inwestycji zagranicznych w krajach Wspólnoty Gospodarczej ASEAN w 2022 roku (w miliardach dolarów)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: (*A Special ASEAN Investment Report*, 2023, s. 6).

Największa wartość napływających bezpośrednich inwestycji zagranicznych została odnotowana w Singapurze (141,2 miliarda dolarów). Kraj ten jest postrzegany jako otwarty i przyjazny biznesowi międzynarodowemu, dysponujący rozwiniętą infrastrukturą i wykwalifikowanym kapitałem ludzkim. Na kolejnych miejscach uplasowały się Indonezja (22 miliardy dolarów), Wietnam (17,9 miliarda dolarów) i Malezja (17,1 miliarda dolarów). Przepływy poniżej 10 miliardów dolarów w skali roku odnotowano w Tajlandii i na Filipinach. Daleko w tyle pozostają najsłabiej rozwinięte kraje członkowskie ugrupowania: Kambodża (3,6 miliarda dolarów), Mjanma (3 miliardy dolarów), Laos (0,6 miliarda dolarów) i sułtanat Brunei (0,3 miliarda dolarów). Należy podkreślić, że dominacja Singapuru jako biorcy bezpośrednich inwestycji zagranicznych wśród krajów Wspólnoty Gospodarczej ASEAN to wieloletni trend.

W latach 2020-2022 średnia wartość bezpośrednich inwestycji zagranicznych w krajach Wspólnoty Gospodarczej ASEAN wynosiła 25 530,74 miliona dolarów. W 2022 roku względem 2021 roku nastąpił wzrost o 5155,09 miliona dolarów. Odchylenie standardowe w analizowanych latach wyniosło 2104,9 miliarda dolarów. W 2022 roku bezpośrednie inwestycje zagraniczne wzrosły o 10% względem 2021 roku i o 22% względem 2020 roku.

W literaturze przedmiotu poszukiwano odpowiedzi na pytania o to, dlaczego region Wspólnoty Gospodarczej ASEAN jest atrakcyjny dla zagranicznych inwestorów i jakie są determinanty wyboru poszczególnych krajów, które choć położone w tym samym regionie, znacznie się od siebie różnią. Przykładowo, w opinii Grzywacz (2021), atrybutem wyróżniającym Singapur na tle sąsiadów jest wysoki poziom innowacyjności i aktywność lokalnego środowiska biznesowego, jak również zaangażowanie w inicjatywy regionalne w formacie ASEAN i jego poszczególnych wspólnot, na czele ze Wspólnotą Gospodarczą ASEAN.

Jednym z często wymienianych czynników wpływających na bezpośrednie inwestycje zagraniczne jest konkurencyjność, rozumiana jako zestaw instytucji, prawa i czynników, które determinują poziom produktywności danego kraju (Raeskyesa i Suryandaru, 2020b). Narzędziem powszechnie wykorzystywanym do oceny konkurencyjności jest Global Competitiveness Report, który bierze pod uwagę następujące filary konkurencyjności: instytucje, stabilność makroekonomiczną, infrastrukturę, edukację, prawo, warunki rynkowe i gotowość technologiczną, pozwalając na szczegółowe określenie konkurencyjności gospodarek. Dla Wspólnoty Gospodarczej ASEAN wykazano, że wysoki poziom konkurencyjności krajów członkowskich wpływa pozytywnie na zwiększenie napływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych (Ali, 2017). Niektóre filary konkurencyjności wymagają jednak poprawy. Jednym z nich jest niewątpliwie słaba jakość instytucji (o czym szerzej była mowa w podrozdziale 1.4).

Determinanty wyboru kraju goszczącego dla inwestycji są również zależne od profilu działalności przedsiębiorstw (Chia, 1993) oraz czynników pozaekonomicznych, takich jak skuteczność rządów, poszanowanie prawa własności czy stabilność polityczna, które są istotne niezależnie od profilu działalności. Kraje, które cechują się represyjnością polityczną i brakiem poszanowania praw człowieka, skutecznie zniechęcają do inwestycji (Harms i Ursprung, 2002). Nadrzędnym celem inwestorów zagranicznych jest minimalizacja ryzyka i maksymalizacja zysków netto (Yin i in., 2022). Z tego powodu wszelkie przesłanki informujące o niestabilności mogą mieć negatywne odzwierciedlenie w niskim poziomie napływu bezpośrednich inwestycji do danej lokalizacji.

W swoich badaniach nad krajami regionu Azji Południowo-Wschodniej Canare (2017) wskazywał barierę dla przepływów bezpośrednich inwestycji zagranicznych w postaci korupcji. Kraje o relatywnie wyższym wskaźniku korupcji przyciągają mniej inwestorów, podczas gdy kraje o mniejszej korupcji zachęcają do inwestowania. Na poziom inwestycji wpływają również wysiłki mające na celu zmniejszenie korupcji. Korupcja zmniejsza napływ bezpośrednich inwestycji zagranicznych, ponieważ zwiększa ona ryzyko i niepewność w środowisku biznesu, wynikającą chociażby z uznaniowości decyzji administracyjnych, co może być postrzegane jako dodatkowy koszt działalności w danym kraju.

Jedną z głównych zalet krajów Wspólnoty Gospodarczej ASEAN jest dostępność zasobów naturalnych. Sahu i Dash (2021) dowiedli w swoich badaniach, że rozwój

sektora finansowego i zasoby naturalne w kraju goszczącym są najważniejszymi determinantami napływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych do krajów Wspólnoty Gospodarczej ASEAN. Głównymi przesłankami do umiędzynarodowienia korporacji i ich aktywności inwestycyjnej w studiowanym regionie świata są poszukiwanie zasobów i dążenie do poprawy efektywności.

**Przepływy bezpośrednich inwestycji zagranicznych
w krajach Wspólnoty Gospodarczej ASEAN według sektorów
i kraju pochodzenia**

Analizując zróżnicowanie wartości bezpośrednich inwestycji zagranicznych w krajach goszczących, należy wskazać na ich zróżnicowanie pod względem wartości i branż (tab. 3.1). Bezpośrednie inwestycje zagraniczne koncentrowały się zwłaszcza w sektorach produkcji, finansów i ubezpieczeń, handlu hurtowego i detalicznego oraz usług związanych z gospodarką cyfrową.

Tabela 3.1. Wartość napływających bezpośrednich inwestycji zagranicznych do krajów Wspólnoty Gospodarczej ASEAN w przekroju sektorowym w latach 2020-2022 (w miliardach dolarów)

Wyszczególnienie	2020	2021	2022
Produkcja	11	55	62
Finanse i ubezpieczenia	50	61	63
Handel hurtowy i detaliczny	23	28	33
Transport i magazynowanie	9	27	22
Informacja i łączność	1	6	11

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *(A Special ASEAN Investment Report, 2023, s. 9).*

Inwestycje w wymienione branże odpowiadały za 86% ogółu bezpośrednich inwestycji zagranicznych w regionie w analizowanym okresie. Jedyną branżą, w której odnotowano spadek, był transport i magazynowanie, podczas gdy pozostałe cztery branże odnotowały wzrost wartości napływających bezpośrednich inwestycji zagranicznych rok do roku. Produkcja, która cechuje się ponad czterystuprocentowym wzrostem inwestycji, osiągnęła w 2022 roku rekordowy poziom 62 miliardów dolarów. Branżę tę charakteryzuje w perspektywie długookresowej rosnący udział w regionalnym PKB – docelowo na poziomie 28% w 2022 roku. Napływ bezpośrednich inwestycji zagranicznych do sektora produkcyjnego był w ostatnim okresie porównywalny z sytuacją w sektorze finansowym, w którym dynamika wzrostu napływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych w ostatnich latach nie była tak imponująca. Sytuacja ta jest spowodowana wzmożonym zainteresowaniem komponentami do produkcji pojazdów elektrycznych, w tym osprzętu i baterii. Charakterystycznym segmentem produkcji w krajach Wspólnoty Gospodarczej ASEAN są elektryka i elektronika, które

stanowią około 70% inwestycji typu greenfield o wartości 37 miliardów dolarów. Kraje Wspólnoty Gospodarczej ASEAN mają długą tradycję produkcji elektryki i elektroniki, która powoduje, że zagraniczne przedsiębiorstwa chętnie lokują kapitał w regionalną bazę produkcyjną.

Odchylenie standardowe dla napływających bezpośrednich inwestycji zagranicznych do gospodarek krajów Wspólnoty Gospodarczej ASEAN w latach 2020-2022 wyniosło 177 703,382 miliona dolarów, wolumen napływających inwestycji tego typu wzrósł w 2021 roku o 6% rok do roku, a w 2022 roku – o 17%.

Najwięcej bezpośrednich inwestycji zagranicznych pochodzi ze Stanów Zjednoczonych – ich wolumen przekroczył w 2022 roku wartość 37 miliardów dolarów, przy szczególnym udziale sektora produkcyjnego i finansowego. Rozszerzenie działalności przedsiębiorców ze Stanów Zjednoczonych jest determinowane między innymi dywersyfikacją łańcuchów dostaw. Warto dodać, że region Azji Południowo-Wschodniej jest obecnie czwartym co do wielkości partnerem handlowym Stanów Zjednoczonych.

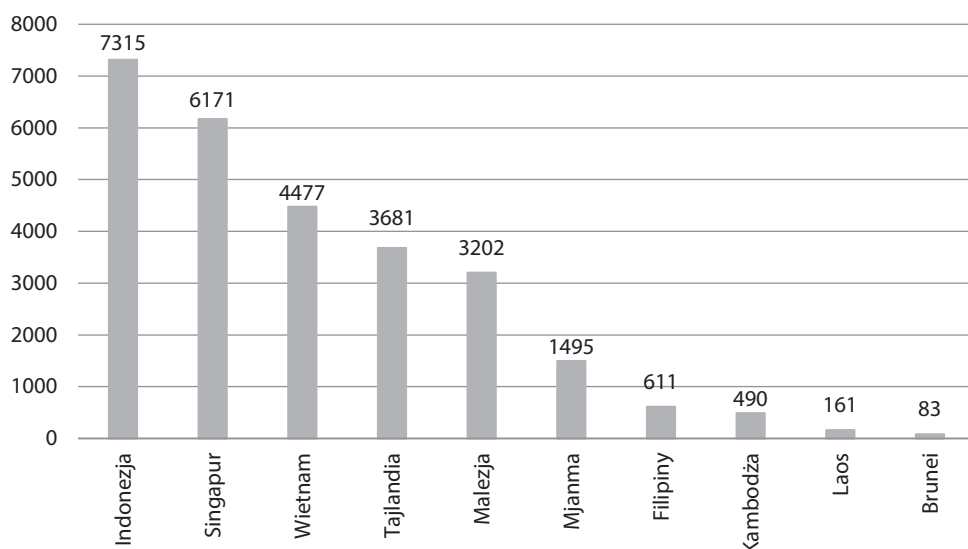
Wewnątrzregionalne przepływy bezpośrednich inwestycji zagranicznych w ramach Wspólnoty Gospodarczej ASEAN sięgnęły w 2022 roku poziomu 28 miliardów dolarów, a dotyczyły przede wszystkim branży finansowej (8,5 miliarda dolarów) i produkcyjnej (8,2 miliarda dolarów). Innymi branżami, w które inwestowano, były informacja i komunikacja (3 miliardy dolarów), nieruchomości (2,1 miliarda dolarów) oraz elektryczność, gaz i para (1,9 miliarda dolarów). Dowodzi to rosnących współzależności ekonomicznych państw członkowskich. Motywami inwestycji były przede wszystkim: komplementarne przewagi lokalizacyjne, motywy kosztowe, a także chęć wykorzystania możliwości biznesowych pojawiających się w regionie.

Dwie trzecie całości wewnątrzregionalnych bezpośrednich inwestycji zagranicznych ulokowano w Indonezji, Singapurze i Wietnamie. Największymi inwestorami w regionie są Singapur, Tajlandia i Malezja, odpowiadając łącznie za niemal 90% regionalnej puli bezpośrednich inwestycji zagranicznych (rys. 3.2). Dowodzi to pośrednio dużych dysproporcji w gronie krajów członkowskich w obszarze internacjonalizacji działalności gospodarczej. Do głównych barier w inwestowaniu przez kraje Wspólnoty Gospodarczej ASEAN należą zwłaszcza luki informacyjne i w dostępie do wiedzy, trudności w poszukiwaniu możliwości do inwestowania, a także ograniczona dostępność finansowania.

Drugim największym inwestorem w krajach Wspólnoty Gospodarczej ASEAN jest Japonia, której inwestycje, koncentrujące się przede wszystkim w branży transportowej i magazynowej, sięgnęły 26 miliardów dolarów w 2022 roku. Jest to konsekwencja zainteresowania tego kraju inwestowaniem w przemysł motoryzacyjny, w ostatnim okresie między innymi w produkcję części i komponentów do pojazdów elektrycznych.

Chiny zainwestowały w analogicznym okresie w krajach Wspólnoty Gospodarczej ASEAN 16 miliardów dolarów. Połowa tych inwestycji ograniczała się do branży produkcyjnej i nieruchomości. Ważną rolę odgrywały projekty związane z infrastrukturą,

elektromobilnością oraz gospodarką cyfrową. Krajami goszczącymi dla chińskich inwestycji były między innymi Kambodża, Laos i Mjanma.

Rysunek 3.2. Wartość wewnątrzregionalnych bezpośrednich inwestycji zagranicznych w krajach członkowskich Wspólnoty Gospodarczej ASEAN w 2022 roku (w milionach dolarów)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *(A Special ASEAN Investment Report, 2023, s. 14).*

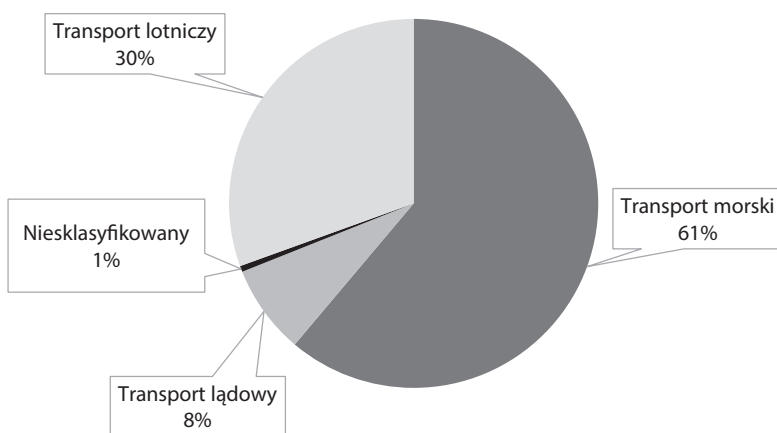
Kolejnym krajem pod względem wielkości zainwestowanego w regionie kapitału była w ostatnim okresie Wielka Brytania (10 miliardów dolarów). Najwięcej inwestycji pochodzących z Wielkiej Brytanii gościło w Singapurze, gdzie inwestowano w finanse, sprzedaż detaliczną i usługi naukowe. Przykładem brytyjskiej firmy inwestującej w krajach Wspólnoty Gospodarczej ASEAN jest Dyson, który w 2022 roku uruchomił fabrykę baterii w Singapurze, lokując się tym samym w bezpośrednim sąsiedztwie dynamicznie rosnących rynków wschodzących. Na Filipinach firma zaplanowała utworzenie centrum badawczo-rozwojowego. Szacuje się, że inwestycje firmy przekroczą wartość 1,1 miliarda dolarów.

Inwestycje państw członkowskich Unii Europejskiej w krajach Wspólnoty Gospodarczej ASEAN wzrosły ponad trzykrotnie rok do roku, do docelowego poziomu 24 miliardów dolarów w 2022 roku. Obszary, w które przede wszystkim inwestowano, to handel, produkcja oraz przedsięwzięcia naukowe.

3.4. Przepływy handlowe w krajach Wspólnoty Gospodarczej ASEAN

Wspólnota Gospodarcza ASEAN przez nieustanne wysiłki mające na celu zwiększenie kooperacji między krajami członkowskimi osiągnęła znaczny rozwój współpracy gospodarczej, w głównej mierze dzięki liberalizacji przepływów handlowych. Postępująca redukcja barier taryfowych i pozataryfowych zwiększa atrakcyjność inwestycyjną regionu. Co istotne jednak, wewnątrzregionalne przepływy handlowe w obrębie Wspólnoty Gospodarczej ASEAN pozostają wciąż daleko w tyle za wskaźnikami dla państw Unii Europejskiej – o ile w wypadku regionu Azji Południowo-Wschodniej jest to średniorocznie jedna piąta ogółu handlu państw członkowskich, o tyle w wypadku Unii Europejskiej było to ponad 60%. Jest to spowodowane między innymi ograniczonym wpływem obniżki taryf celnych na dynamikę przepływów handlowych. Z punktu widzenia dalszego wzrostu wewnątrzregionalnych przepływów handlowych krytyczną rolę odgrywa poprawa wydajności rynku usług logistycznych i infrastruktury, które przekładają się na wolumen eksportu (por. Ardine i in., 2023).

Większość towarów w krajach Wspólnoty Gospodarczej ASEAN jest przemieszczana drogą morską (61%), transport lotniczy odpowiada za niemal 30% przepływów handlowych, lądowy – zaledwie za 8% (rys. 3.3). Przesłanką do częstego stosowania transportu morskiego w tym regionie są uwarunkowania geograficzne, niski koszt jednostkowy transportu oraz uniwersalność przewozu towarów przemysłowych (Akram i in., 2023). Istotną kwestią jest niewątpliwie położenie geograficzne. Kraje Wspólnoty Gospodarczej ASEAN są zlokalizowane w Azji Południowo-Wschodniej w bezpośrednim sąsiedztwie trzeciego co do wielkości oceanu świata – Oceanu Indyjskiego, jak również Pacyfiku.

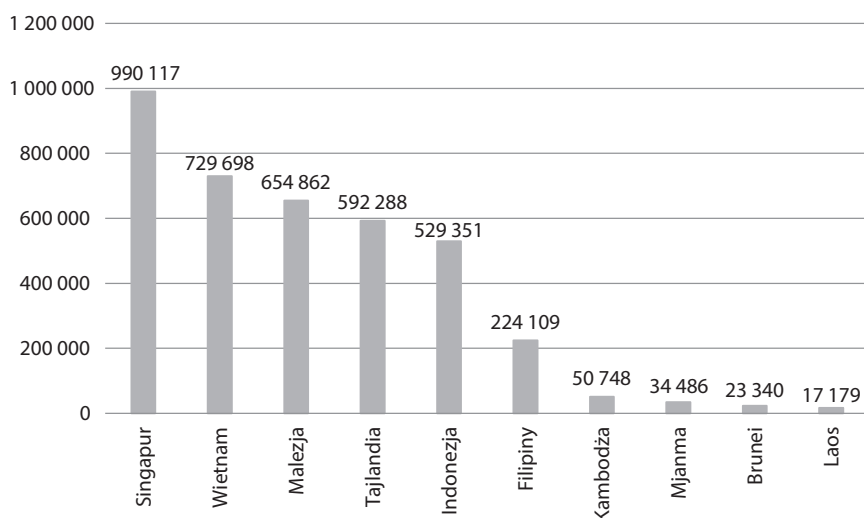

Rysunek 3.3. Rodzaje transportu stosowane w obrocie towarowym w krajach Wspólnoty Gospodarczej ASEAN (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: (A Special ASEAN Investment Report, 2023, s. 100).

Klasyczna teoria handlu zakłada, że korzyści z handlu na poziomie gospodarki narodowej wynikają ze specjalizacji, z inwestycji w innowacje, ze zwiększenia produktywności i z efektywniejszej alokacji zasobów. Ten pogląd znajdował swoje odzwierciedlenie już w klasycznym modelu teoretycznym Ricarda czy paradygmacie Heckschera-Ohlina (Gorynia, 1988). Dlatego otwarcie się na handel międzynarodowy może zwiększyć poziom produkcji w gospodarce, ponieważ państwa mogą lepiej wykorzystać posiadane zasoby, kierując się swoimi przewagami komparatywnymi. Zgodnie z teorią przewagi komparatywnej handel międzynarodowy umożliwia efektywniejsze wykorzystanie zasobów przez kraje, ponieważ mogą one importować towary i usługi zamiast ponosić koszty produkcji wewnętrznej (Szczepaniak, 2018). To dowodzi, że import jest równie istotny, jak eksport dla aktywności gospodarczej. Innymi słowy, import i eksport są wzajemnie zależne i uzupełniają się nawzajem.

Biorąc pod uwagę całkowity wolumen handlu zagranicznego krajów Wspólnoty Gospodarczej ASEAN (włączając obroty wewnątrzregionalne), należy podkreślić dominującą pozycję Singapuru (990,1 miliarda dolarów), kolejne są Wietnam (729,7 miliarda dolarów) i Malezja (654,9 miliarda dolarów) (rys. 3.4).

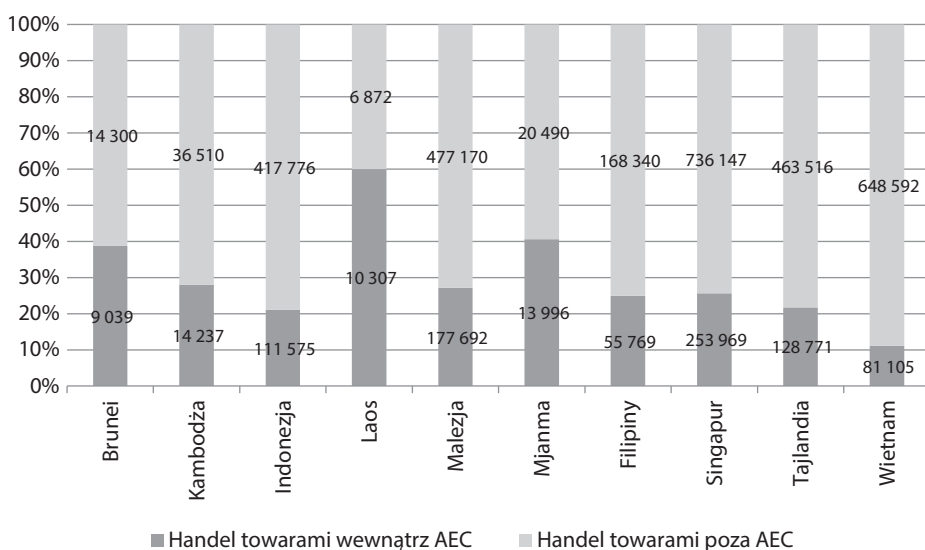
Rysunek 3.4. Międzynarodowe obroty handlowe krajów Wspólnoty Gospodarczej ASEAN w 2022 roku (w milionach dolarów)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *(A Special ASEAN Investment Report, 2023, s. 101).*

Najniższy poziom zaangażowania w handel międzynarodowy wykazywały w analogicznym okresie najsłabiej rozwinięte kraje regionu, czyli Kambodża, Laos i Mjanma, jak również Brunei (każdorazowo obroty roczne oscylujące w przedziale 20-50 miliardów dolarów).

Według Nguyena i Bui (2021) kraje Wspólnoty Gospodarczej ASEAN mogą zwiększyć wartość swojego eksportu przez identyfikację kluczowych specjalizacji produkcyjnych, odpowiadających ich specyficznym atrybutom. Jednocześnie kraje te powinny umacniać swoją pozycję na tradycyjnych rynkach eksportowych oraz dążyć do poszerzenia działalności o nowe rynki o wysokim potencjale.

Z wyjątkiem Laosu, kraje Wspólnoty Gospodarczej ASEAN realizują większość międzynarodowych obrotów handlowych z krajami spoza regionu (rys. 3.5). Laos jest krajem, w którym dominuje rolnictwo, a bezpośrednie inwestycje zagraniczne stanowią jeden z głównych stymulantów PKB.

Rysunek 3.5. Suma handlu towarami w krajach Wspólnoty Gospodarczej ASEAN z wyszczególnieniem na handel wewnątrz grupy i poza nią (w milionach dolarów)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: (*A Special ASEAN Investment Report*, 2023, s. 101-102).

Badania dowodzą pozytywnego wpływu handlu międzynarodowego na rozwój gospodarczy, szczególnie w krajach o niskich dochodach (Nurjannah i in., 2023), co może sprzyjać rozwiązywaniu problemów gospodarczych tej grupy krajów.

Bilanse handlowe poszczególnych krajów Wspólnoty Gospodarczej ASEAN są mocno zróżnicowane, aczkolwiek ugrupowanie jako całość generuje nadwyżkę handlową (78 090 milionów dolarów). Produkty z krajów Wspólnoty Gospodarczej ASEAN są dostępne na całym świecie, co pozytywnie wpływa na bilans handlowy tych krajów. Rosnące ceny ropy naftowej wpływające na koszty transportu sprawiły jednak, że ceny produktów rolnych stały się mało konkurencyjne na rynkach europejskich. Wzrost cen sprawił, że do tej pory importowane owoce egzotyczne zaczęły być upra-

Tabela 3.2. Bilans handlowy krajów Wspólnoty Gospodarczej ASEAN w 2022 roku (w milionach dolarów)

Kraj	Bilans handlowy w 2022 roku
Singapur	39 630
Indonezja	54 457
Wietnam	12 120
Malezja	58 939
Tajlandia	−17 957
Filipiny	−66 630
Kambodża	−9 247
Mjanma	−319
Laos	1 948
Brunei	4 674

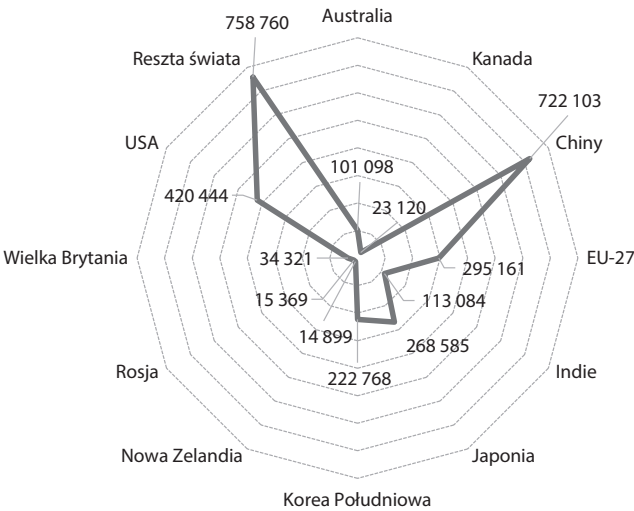
Źródło: opracowanie własne na podstawie (A Special ASEAN Investment Report, 2023, s. 106).

wiane na kontynencie amerykańskim. Produkty eksportowane z krajów Wspólnoty Gospodarczej ASEAN mają liczne substytuty wysokiej jakości z Japonii, Republiki Korei, Indii, Australii czy Nowej Zelandii (Tuyet Le i Hoang, 2024). To z kolei obniża wolumen eksportu państw Wspólnoty Gospodarczej ASEAN, oddziałując negatywnie na ich bilansy handlowe.

Największy deficyt handlowy w 2022 roku odnotowały Filipiny (−66 630 milionów dolarów), z kolei największe nadwyżki w bilansie handlowym wykazywały Malezja (58 939 milionów dolarów) i Indonezja (54 457 milionów dolarów) (tab. 3.2).

Handel międzynarodowy państw Wspólnoty Gospodarczej ASEAN według krajów partnerskich oraz asortymentów towarowych

Kraje należące do Wspólnoty Gospodarczej ASEAN dystrybuują swoje towary na całym świecie, ale obroty handlowe z poszczególnymi partnerami handlowymi pozostają zróżnicowane (Bobowski i Drelich-Skulska, 2018).

Rysunek 3.6. Partnerzy handlowi krajów Wspólnoty Gospodarczej ASEAN w handlu towarami w 2022 roku (w milionach dolarów)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: (A Special ASEAN Investment Report, 2023, s. 107).

Największymi partnerami handlowymi krajów Wspólnoty Gospodarczej ASEAN w handlu towarami są Chiny (722 103 miliardy dolarów) oraz Stany Zjednoczone (420 444 miliardy dolarów) (rys. 3.6).

Kraje Wspólnoty Gospodarczej ASEAN wykazują wiele podobieństw pod względem asortymentów w eksporcie i imporcie (tab. 3.3). Świadczy to o dużym znaczeniu handlu wewnątrzgałęziowego w tych krajach, co jest związane z postępowaniem technologicznym oraz z silnym uprzemysłowieniem regionu (Łapińska, 2009).

Tabela 3.3. Wykaz najczęściej importowanych i eksportowanych towarów z krajów Wspólnoty Gospodarczej ASEAN w 2022 roku i ich udział w eksporcie i imporcie (w %)

Towary eksportowane	Udział w eksporcie	Towary importowane	Udział w imporcie
Maszyny i urządzenia elektryczne oraz ich części; rejestratory i odtwarzacze; telewizyjne rejestratory obrazu i dźwięku oraz odtwarzacze, części i akcesoria do tych artykułów	28,40	Maszyny i urządzenia elektryczne oraz ich części; rejestratory i odtwarzacze; telewizyjne rejestratory obrazu i dźwięku oraz odtwarzacze, części i akcesoria do tych artykułów	25,7
Paliwa mineralne, oleje mineralne i produkty ich destylacji; substancje bitumiczne; woski mineralne	11,80	Paliwa mineralne, oleje mineralne i produkty ich destylacji; substancje bitumiczne; woski mineralne	17,9
Reaktory jądrowe, kotły, maszyny i urządzenia mechaniczne oraz ich części	9,70	Reaktory jądrowe, kotły, maszyny i urządzenia mechaniczne oraz ich części	10,3
Tłuszcze i oleje zwierzęce lub roślinne oraz produkty ich rozkładu; gotowe tłuszcze zwierzęce; woski zwierzęce lub roślinne	3,30	Tworzywa sztuczne i artykuły z nich	3,6
Pojazdy inne niż tabor kolejowy lub tramwajowy oraz ich części i akcesoria	2,80	Perły naturalne, hodowlane; kamienie szlachetne, półszlachetne; metale szlachetne, metale platerowane metalem szlachetnym i artykuły z nich; sztuczna biżuteria; monety	3,2
Tworzywa sztuczne i artykuły z nich	2,70	Żelazo i stal	3,2
Perły naturalne, hodowlane; kamienie szlachetne, półszlachetne; metale szlachetne, metale platerowane metalem szlachetnym i artykuły z nich; sztuczna biżuteria; monety	2,60	Pojazdy inne niż tabor kolejowy lub tramwajowy oraz ich części i akcesoria	2,8
Przyrządy optyczne, fotograficzne, kinematograficzne, pomiarowe, kontrolne; przyrządy i aparatura medyczna lub chirurgiczna oraz ich części i akcesoria	2,60	Przyrządy optyczne, fotograficzne, kinematograficzne, pomiarowe, kontrolne; przyrządy i aparatura medyczna lub chirurgiczna oraz ich części i akcesoria	2,3
Żelazo i stal	2,50	Chemikalia organiczne	2
Kauczuk i artykuły z kauczuku	2,20	Produkty chemiczne, gdzie indziej niesklasyfikowane	1,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie: (A Special ASEAN Investment Report, 2023, s. 112-113).

Pierwsze trzy kategorie towarów zarówno eksportowanych, jak i importowanych są identyczne. W towarach eksportowych czwarte miejsce w udziale w eksporcie odnotowały produkty takie jak oleje oraz tłuszcze. Ich udział oscylował w granicach 4%. Relatywnie niewielki udział w eksporcie miały tworzywa sztuczne i wytworzone z nich artykuły (2,70%). W towarach importowanych na czwartym miejscu odnotowano reaktory jądrowe, kotły czy – stanowiące szeroką grupę produktów – maszyny i urządzenia mechaniczne. Warto podkreślić rosnące zainteresowanie tych gospodarek energetyką jądrową.

Przepływy usługowe w krajach Wspólnoty Gospodarczej ASEAN

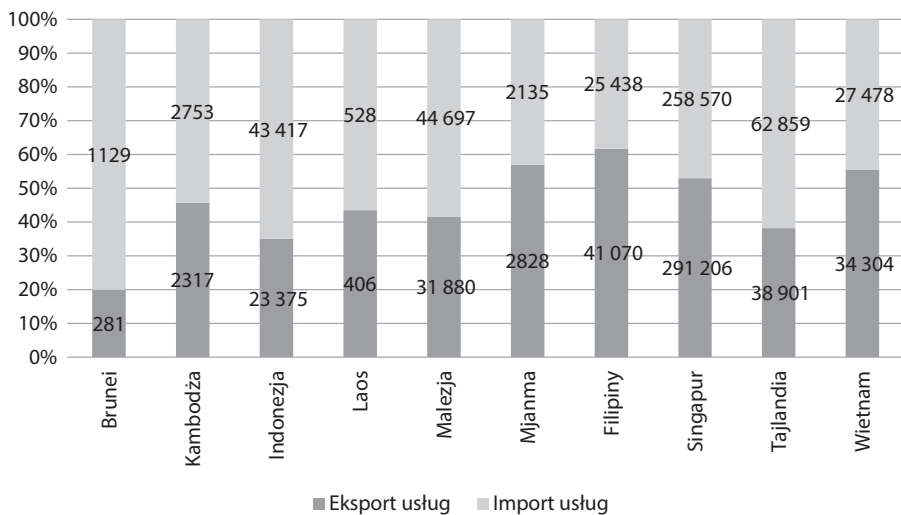
Kraje Wspólnoty Gospodarczej ASEAN poczyniły ogromne postępy w liberalizacji handlu towarami, co przekłada się na rosnące przepływy handlowe. Niestety, postęp w liberalizacji handlu usługami nie jest tak znaczny (3 ASEAN Trade in Services, 2013) i w dużej mierze opiera się na ogólnych postanowieniach GATS.

Wzrost znaczenia usług jest widoczny w produkcji zagregowanej. Kraje Wspólnoty Gospodarczej ASEAN odchodzą od rolnictwa na rzecz produkcji przemysłowej, ale znaczenie usług nie jest równomierne w całym regionie i wykazuje znaczne różnice. Dojrzałe gospodarki, należące do ASEAN-6, wykazują o ponad dziesięć punktów procentowych większą produkcję zagregowaną w sektorze usług niż kraje takie jak Kambodża, Laos, Mjanma czy Wietnam (Services and Services Trade in ASEAN: Trends and Policy Context, 2019).

Kraje Wspólnoty Gospodarczej ASEAN różnią się istotnie pod względem wolumenów eksportu i importu usług (rys. 3.7). Największy poziom zarówno importu, jak i eksportu usług w 2022 roku odnotowano w Singapurze (odpowiednio 258 570 milionów dolarów i 291 206 milionów dolarów). W sześciu z dziesięciu państw Wspólnoty Gospodarczej ASEAN – Brunei, Kambodży, Indonezji, Laosu, Malezji i Tajlandii – zaobserwowano w analizowanym roku przewagę importu nad eksportem.

Poziom importu i eksportu usług w krajach Wspólnoty Gospodarczej ASEAN jest ściśle związany z globalnymi łańcuchami wartości, ponieważ usługi stanowią istotny składnik wartości dodanej wielu towarów. Obecność usług w produkcji towarów i eksport w tej formie jest przykładem szerokiego zestawu powiązań między produkcją a usługami, który określa się mianem serwicyzacji (Findlay i Roelfsema, 2023). Jest to zjawisko istotne zwłaszcza dla krajów silnie uprzemysłowionych oraz przechodzących transformację z przemysłu ciężkiego w stronę gospodarki opartej na wiedzy, w której usługi odgrywają szczególnie ważną rolę. W literaturze przedmiotu wskazuje się znaczenie serwicyzacji dla rozwoju gospodarczego, głównie w odniesieniu do krajów rozwiniętych, jak Japonia czy wybrane państwa Unii Europejskiej.

Największe nadwyżki w bilansie handlowym krajów Wspólnoty Gospodarczej ASEAN zaobserwowano w kategorii usług finansowych (25 435 milionów dolarów) i fizycznych usług produkcyjnych (24 500 milionów dolarów) (tab. 3.4).

Rysunek 3.7. Eksport i import usług w krajach Wspólnoty Gospodarczej ASEAN w 2022 roku (w milionach dolarów)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: (A Special ASEAN Investment Report, 2023, s. 152).

Tabela 3.4. Kategorie usług eksportowanych i importowanych w krajach Wspólnoty Gospodarczej ASEAN oraz bilans handlu usługami (w milionach dolarów)

Kategorie usług eksportowanych	Wartość usług eksportowanych	Kategorie usług importowanych	Wartość usług importowanych	Bilans handlu usługami
Fizyczne usługi produkcyjne	33 360	Fizyczne usługi produkcyjne	8 860	24 500
Konserwacja i naprawy	8 824	Konserwacja i naprawy	2 344	6 480
Transport	127 940	Transport	168 937	-40 997
Podróże	49 150	Podróże	47 793	1 357
Budownictwo	3 228	Budownictwo	3 263	-35
Ubezpieczenia i emerytury	8 583	Ubezpieczenia i emerytury	16 422	-7 839
Finanse	42 573	Finanse	17 138	25 435
Opłaty za korzystanie z własności intelektualnej	13 361	Opłaty za korzystanie z własności intelektualnej	28 402	-15 041
Telekomunikacja	38 225	Telekomunikacja	41 149	-2 924
Inne usługi	135 894	Inne usługi	130 308	5 586
Personalne, kulturalne, rekreacyjne	3 801	Personalne, kulturalne, rekreacyjne	2 966	835
Rządowe dobra i usługi	1 627	Rządowe dobra i usługi	1 420	207

Źródło: opracowanie własne na podstawie: (A Special ASEAN Investment Report, 2023, s. 153-154).

Deficyt w handlu usługowym jest widoczny szczególnie w analizowanym okresie w kategorii transportu (-40 997 milionów dolarów) oraz opłat za korzystanie z własności intelektualnej (15 041 milionów dolarów).

Studium przypadku: Singapur

Singapur pod wieloma względami przoduje wśród państw członkowskich Wspólnoty Gospodarczej ASEAN. Jest to szczególnie interesujący przypadek, ponieważ kraj ten cechuje się bardzo małą powierzchnią, brakiem dostępu do surowców naturalnych, jak również ograniczonym wielkością rynkiem lokalnym. Sześciomilionowa populacja Singapuru jest niewielka, choć gęstość zaludnienia jest znaczna. Nie przeszkodziło to jednak w realizacji planu Lee Kuan Yewa, który poskutkował transformacją z małego miasteczka rybackiego do jednego z najnowocześniejszych na świecie tzw. *smart city* (Lee i in., 2016). Reformy przeprowadzone w kraju poskutkowały między innymi:

- zwiększeniem PKB *per capita* aż pięćdziesięciosześciokrotnie w latach 1960-2016,
- gigantycznym wzrostem oficjalnych rezerw walutowych – z niespełna 1,2 miliarda dolarów w 1963 roku do ponad 357,3 miliarda dolarów w 2024 roku,
- zminimalizowaniem korupcji dzięki Corrupt Practices Investigation Bureau, co czyni ten kraj najmniej skorumpowanym w całym regionie azjatyckim,
- ogromnym wzrostem wydatków rządowych na edukację – z 63,4 miliona dolarów w 1959 roku do 11,2 miliarda dolarów w 2022 roku (Quah, 2018; World Bank, 2024).

Singapur, będący regionalnym liderem innowacyjności, generuje większość PKB w sektorze produkcyjnym (21,6%). Dowodzi to umiejętnego łączenia tradycyjnych sektorów wytwórczych z branżami innowacyjnymi (Heng i Low, 1989). Najdynamiczniej rozwijające się sektory produkcji w 2022 roku względem 2019 roku to produkcja odzieży (231,5%), produkcja towarów drewnianych (153,8%) oraz produkcja maszyn i urządzeń (152,9%). Dla PKB Singapuru istotne są również motoryzacja, handel hurtowy i detaliczny oraz naprawa pojazdów (19,9%), a także nieruchomości i usługi związane z wynajmem (14,5%). Najczęściej eksportowaną i importowaną usługą w Singapurze jest transport.

3.5. Podsumowanie

W dobie przyspieszonej globalizacji oraz rozwoju powiązań międzynarodowych kraje Wspólnoty Gospodarczej ASEAN odgrywają szczególnie ważną rolę. Dla zagranicznych inwestorów poszukujących lokalizacji Singapur, Malezja czy Wietnam stanowią atrakcyjny kierunek. Znoszenie barier dla przepływów handlowych i inwestycyjnych przekłada się na wzrost wolumenu napływających bezpośrednich inwestycji zagra-

nicznych. Jednocześnie rosną obroty handlowe z największymi partnerami gospodarczymi, takimi jak Chiny, Japonia, Republika Korei czy Stany Zjednoczone.

Identyfikacja determinant podjęcia bezpośrednich inwestycji zagranicznych wymaga rozpatrywania czynników zarówno ekonomicznych, jak i pozaekonomicznych. Szczególnie wskazać należy konkurencyjność gospodarek krajów Wspólnoty Gospodarczej ASEAN, wynikającą z dostępności zasobów naturalnych, siły roboczej i kapitału. Pośród krajów regionu największymi biorcami bezpośrednich inwestycji zagranicznych w ostatnim okresie są Singapur, Wietnam i Malesja.

W niniejszym rozdziale skupiono się na charakterystyce branżowej bezpośrednich inwestycji zagranicznych z wyszczególnieniem krajów przyjmujących należących do Wspólnoty Gospodarczej ASEAN. Jak wskazano, inwestorzy ze Stanów Zjednoczonych, z Japonii i Chin stanowią główne źródło napływu takich inwestycji do regionu. Przyszłe kierunki inwestowania, rozpatrywane przez pryzmat lokalizacji, branży czy konkretnego ogniwa łańcucha wartości dodanej, wymagają dalszych pogłębionych badań, uwzględniających chociażby wpływ szoków, takich jak pandemia COVID-19, wojna w Ukrainie czy rosnące napięcia wokół Tajwanu.

Bibliografia

- A Special ASEAN Investment Report 2023* (2023). Pobrano 12 stycznia 2025 z <https://asean.org/wp-content/uploads/2023/12/AIR-Special-2023.pdf>.
- Abamu, B. E. i Pietrzak, J. (2019). Relationship between FDI and international trade – evidence from Nigeria. *International Business and Global Economy*, 38, 105-118.
- ASEAN Trade in Services (2013). ASEAN Trade in Services. W: *The ASEAN Economic Community* (s. 95-140). ISEAS Publishing. <https://doi.org/10.1355/9789814459839-009>
- Akram, M. W., Hafeez, M., Yang, S., Sethi, N., Mahar, S. i Salahodjaev, R. (2023). Asian logistics industry efficiency under low carbon environment: policy implications for sustainable development. *Environmental Science and Pollution Research*, 30(21), 59793-59801. <https://doi.org/10.1007/s11356-023-26681-3>
- Ali, M. (2017). Governance, competitiveness and economic performance in attracting foreign direct investment inflow in Saarc and Asean countries. *Journal of Community Positive Practices*, 4, 20-40. <https://EconPapers.repec.org/RePEc:cta:jcppxx:4172>
- Ardine, V., Revindo, M. D., Rezki, J. F. i Dewi, C. E. (2023). The impact of logistic performance on intra-ASEAN trade. *Jurnal Ekonomi & Studi Pembangunan*, 24(1), 32-53. <https://doi.org/10.18196/jesp.v24i1.16546>
- Bobowski, S., i Drelich-Skulska, B. (2018). Megaregionalizm handlowy UE – ASEAN. Wyzwania dla formatu region – regio. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 523, 43-53. <https://doi.org/10.15611/pn.2018.523.04>
- Bobowski, S. i Drelich-Skulska, B. (2024). Moving toward resilient value chains in East Asia. W: S. Bobowski i B. Drelich-Skulska (red.), *Regional Cooperation and Resilience in East Asia* (s. 74-100). Routledge.
- Canare, T. (2017). The effect of corruption on foreign direct investment inflows. W: *The Changing Face of Corruption in the Asia Pacific* (s. 35–55). Elsevier. <https://doi.org/10.1016/B978-0-08-101109-6.00003-4>
- Chia, S. Y. (1993). Foreign Direct Investment in ASEAN Economies. *Asian Development Review*, 11(01), 60-102. <https://doi.org/10.1142/S011611059300003X>
- Findlay, C. i Roelfsema, H. (2023). Services trade in the ASEAN region and participation in GVCs. *Journal of the Asia Pacific Economy*, 28(3), 986-1006. <https://doi.org/10.1080/13547860.2021.1920658>
- Gorynia, M. (1988). Teoria handlu międzynarodowego a zagadnienie internacjonalizacji przedsiębiorstwa. *Ekonomista*, 957-965.

- Grozdanovska, V., Jankulovski, N. i Bojkovska, K. (2017). International Business and Trade. *International Journal of Sciences, Basic and Applied Research (IJSBAR)*, 31, 105.
- Grzywacz, A. (2021). Singapore's approaches toward ASEAN integration. W: *ASEAN in a Changing World* (s. 77-101). Peter Lang International Academic Publishers.
- Górniewicz, G. (2013). Determinanty i konsekwencje bezpośrednich inwestycji zagranicznych. *Studia z Zakresu Prawa, Administracji i Zarządzania UKW*, 61.
- Harms, P. i Ursprung, H. W. (2002). Do Civil and Political Repression Really Boost Foreign Direct Investments? *Economic Inquiry*, 40(4), 651-663. <https://doi.org/10.1093/ei/40.4.651>
- Heng, T. M. i Low, L. (1989). Singapore's Service Sector Development in the ASEAN Context. *ASEAN Economic Bulletin*, 6(1), 8-30. <http://www.jstor.org/stable/25770229>
- Hochman, G., Tabakis, C. i Zilberman, D. (2013). The impact of international trade on institutions and infrastructure. *Journal of Comparative Economics*, 41(1), 1.
- IMF (2015). *Direct Investment*. Pobrano 12 stycznia 2025 z <https://www.imf.org/external/region/tlm/rr/pdf/Jan10.pdf>.
- Krugman, P. (2000). Fire-Sale FDI. W: *Capital Flows and the Emerging Economies: Theory, Evidence, and Controversies* (s. 43-58). National Bureau of Economic Research, Inc. Pobrano 12 stycznia 2025 z <https://EconPapers.repec.org/RePEc:nbr:nberch:6164>.
- Łapińska, J. (2009). Przyczyny rozwoju wymiany wewnątrzgałęziowej w nowych teoriach handlu międzynarodowego / The reasons of development intra-industry trade in modern theory of international trade. *Acta Universitatis Nicolai Copernici. Ekonomia*, 40, 147-163.
- Lee, S. K., Kwon, H. R., Cho, H., Kim, J. i Lee, D. (2016). *International Case Studies of Smart Cities: Singapore, Republic of Singapore*. <https://doi.org/10.18235/0000409>
- Mahmoodi, M. i Mahmoodi, E. (2016). Foreign direct investment, exports and economic growth: evidence from two panels of developing countries. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 29(1), 938-949. <https://doi.org/10.1080/1331677X.2016.1164922>
- Moura, R. i Forte, R. (2009). *The effects of foreign direct investment on the host country economic growth – theory and empirical evidence*. 11th ETSG Annual Conference.
- Nguyen, M.-L. T. i Bui, T. N. (2021). Trade Openness and Economic Growth: A Study on Asean-6. *Economies*, 9(3), 113. <https://doi.org/10.3390/economies9030113>
- Nurjannah, N., Masbar, R., Majid, M. S. i Suriani, S. (2023). Inter-regional trade and economic growth of ASEAN low middle income: Are corruption control and HDI important? *Cogent Economics & Finance*, 11(2). <https://doi.org/10.1080/23322039.2023.2230733>
- OECD. (2024). Foreign direct investment (FDI). <https://doi.org/10.1787/9a523b18-en>
- Quah, J. S. T. (2018). Why Singapore works: five secrets of Singapore's success. *Public Administration and Policy*, 21(1), 5-21. <https://doi.org/10.1108/PAP-06-2018-002>
- Raeskyesa, D. G. S. i Suryandaru, R. A. (2020a). Competitiveness and FDI Inflows in ASEAN Member Countries. *International Journal of Business and Economic Sciences Applied Research*, 13(1), 14-20. <https://doi.org/10.25103/ijbesar.131.02>
- Raeskyesa, D. G. S. i Suryandaru, R. A. (2020b). Competitiveness and FDI Inflows in ASEAN Member Countries. *International Journal of Business and Economic Sciences Applied Research*, 13(1), 14-20. <https://doi.org/10.25103/ijbesar.131.02>
- Sahu, J. P. i Dash, S. K. (2021). What Explains FDI Inflows to ASEAN Countries? Evidence from Quantile Regressions. *Journal of Asian Economic Integration*, 3(1), 25-37. <https://doi.org/10.1177/2631684620982775>
- Sasana, H. i Fathoni, S. (2019). Determinant of Foreign Direct Investment Inflows in Asean Countries. *JEJAK*, 12(2), 253-266. <https://doi.org/10.15294/jejak.v12i2.18785>
- Services and Services Trade in ASEAN (2019). *Services and Services Trade in ASEAN: Trends and Policy Context*. W: *Services Trade in ASEAN* (s. 7-42). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108151788.002>
- Sun, P. i Heshmaty, A. (2010). International Trade and its Effects on Economic Growth in China. *IZA Discussion Paper*, 5151, 3.

- Szczepaniak, I. (2018). Przewagi komparatywne w handlu zagranicznym Polski na przykładzie produktów rolno-spożywczych i pozostałych. *Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie. Problemy Rolnictwa Światowego*, 18(1), 263-274. <https://doi.org/10.22630/PRS.2018.18.1.24>
- Terzea, E. R. (2016). The concept of international trade and main classic theories. *SEA – Practical Application of Science*, 2(11), 244.
- Tuyet Le, T. A. i Hoang, V. L. (2024). Vietnam-ASEAN Trade Balance, Current Situation and Solutions. *Journal of Economics, Finance and Management Studies*, 07(03). <https://doi.org/10.47191/jefms/v7-i3-28>
- World Bank (2024). *Government expenditure on education, total (% of GDP)*. Pobrano 12 stycznia 2025 z <https://genderdata.worldbank.org/en/indicator/se-xpd-totl-gd-zs>.
- Yin, H., Mohsin, M., Zhang, L., Qian, C. i Cai, Y. (2022). Accessing the Impact of FDI Goals on Risk Management Strategy and Management Performance in the Digital Era: A Case Study of SMEs in China. *Sustainability*, 14(22), 14874. <https://doi.org/10.3390/su142214874>